

Thomas Bangs panegyrik til Frederik 3. i *Phosphorus Inscriptionis Hierosymbolicæ*

Af Mikkel Kølckær*

Til ære for Frederik 3.s kroning i 1648 udgav professor i hebræisk på universitetet, Thomas Bang (1600-1661), en hel bog om rebussen på Rundetaarn. Bogen er nævnt flere steder i litteraturen, men er aldrig blevet studeret til fulde, endsige oversat.¹ Dette arbejde har Rundetaarn nu igangsat og forventer, at en komplet oversættelse vil udkomme om et par år. Men for at gøre opmærksom på bogen og den kommende oversættelse præsenteres allerede nu arbejdets første resultat: en oversættelse af værkets indledende og sprogligt vanskelige hyldest til Frederik 3.

Bangs bog om rebussen på Rundetaarn hedder *Phosphorus Inscriptionis Hierosymbolicæ*, hvilket kan oversættes til 'oplysning om inskriptionen med de hellige symboler'. Men inden Bang kan komme til sit ærinde, at udlægge rebussen, præsenterer han efter titelbladet og selve dedikationen af bogen til Frederik 3. en fleresiders lovprisning af den nye konge. Selv kalder Bang dette afsnit på sidehovederne for *votiva gratulatio* 'højtidelig lykønskning', hvilket er et udmærket udtryk for genren: højstemt panegyrik. Teksten er ikke skrevet på vers, men er sat kunstfærdigt op ved brug af fx majuskler, kursiv og en prægtig rød fremhævelsesskrift. Opsætningen mv. er så vidt muligt forsøgt gengivet i transskriptionen herunder. Stilen kaldes for lapidarstil, der er kendetegnet ved, at der er sat punktum efter hvert ord. Teksten kommer således til at ligne en monumental indskrift, så læsbarheden må vige for det grafiske udtryk. Det er derfor ikke altid klart, hvor sætningerne begynder og stopper.

Hvad angår selve indholdet, er teksten en anprisning af den nye konge ud over alle grænser, således som det passer sig for et barokt lejlighedsskrift. Fra eftertidens perspektiv lader Bang næsten til at forudse eller gøde jorden for den danske enevældes indførelse blot 13 år senere. Knud Fabricius ville givetvis læse teksten som et skønlitterært udtryk for, hvad han kalder den monarkiske bølge i 1640'erne, der pegede frem

* Peter Zeeberg takkes for nyttige kommentarer til oversættelsen. Rasmus Agertoft takkes for kommentarer og korrektur af artiklen.

1. Mest markant står Weilbach (1939) 39, der giver en særdeles negativ vurdering af bogen, over for Bramsens (1982) 43 positive vurdering af samme.

mod den danske enevælde.² Imidlertid har Sebastian Olden-Jørgensen i den nyere forskning bl.a. gjort opmærksom på, at denne bølge kun udgøres af få skrifter skrevet af personer, der var afhængige af kongemagten.³ Som professor på universitetet var Bang i høj grad afhængig af kongemagten, og han kunne i sin panegyrik tillade sig at miste jordforbindelsen og se bort fra de faktiske forhold. I realiteten var Danmark et valgkonedømme, så Frederik 3. måtte underskrive en særdeles indskrænkende håndfæstning og acceptere, at kronen blev sat på kongens hoved af fire adelsmænd.⁴ Alt dette svæver Bang hen over. Hos Bang er det Gud, der overgiver kongen alle kronregalierne, og i det hele taget spiller adelen ingen rolle i teksten, og folket har kun en applauderende birolle. Dette ses tydeligt på det billede, som indleder Bangs tekst. For omkring kongens portræt er der skyer, hvorfra hænder rækker ham en lukket krone, sværdet og sceptret, mens det sidste af kronregalierne, rigsæblet, under portrættet hviler på en opslået Bibel, hvorpå kongens valgsprog er indskrevet. Kongen selv optræder på billedet bogstaveligt talt som en solkonge, idet solens stråler strømmer ud fra hans portræt eller, hvis man skal tro teksten, fra kongens øjne. De gamle mente som bekendt, at lyset kom indefra. Videre i teksten genbruger Bang kontrasten mellem det gode lys, der strømmer fra kongens person, og det onde mørke, der symboliserer blodige krige, og som den tidligere konges død har kastet over verden. I det hele taget er det værd at bemærke, hvor stor en rolle fred spiller. Teksten er tydeligvis skrevet under indtryk af, at den storeuropæiske Trediveårskrig (1618-1648) netop var afsluttet, samt at Torstenssonfejden (1643-1645) ikke lå mange år tilbage i tiden.

Herunder følger først den latinske tekst og siden en oversættelse til dansk. Bemærk, at Bangs bog er upagineret. For at kunne sammenligne originalteksten og oversættelsen er der her indført sidetal. Enkelte steder mangler der punktummer i originalteksten, som her umarkeret er føjet til i transskriptionen.

2. Fabricius (1920) 100-16.

3. Olden-Jørgensen (2007) 314. Forfatteren takkes for henvisningen.

4. For en beskrivelse af kroningen, se Hein (1990) 69.

[side 1]

Illustration: Det Kongelige Bibliotek, billedsamlingen, Müllers Pinakotek 3, 68, I, 4°.

SALVETE.
AUGUSTI.
VULTUS.
QVOS.
INTRA. SAPIENTIA. ILLUSTRE. SIBI.

STRUXIT. PALATIUM.
SALVETE.
REGIÆ. SERE-
NITATIS.
SPLENDIDA. LUMINA.

[side 2]

VESTRARUM. VIRTUTUM. RADIIIS.
ORBIS. COLLUCET.
MERITORUM. FULGORE. INCLARESCIT.
PATRIA.
PERMITTITE. BENIGNA. SIDERA.
UT.
OBSCURA. HÆC. LUCUBRATIUNCULA.
QUAM. ALIQVOT. LUCERNARUM. EXHAUSTÆ.
FULIGINES. PEPERERUNT.
EMICANTIBUS. VESTRI. FAVORIS.
STRICTURIS. SCINTILLET.
MOX. HUMI. PROVOLUTUS.
VESTRAM.
URANOBASILICAM.
CORONAM.
QVAM. COELUM. DONAT.
ADORATUM. IBO.
MOX. SOLLEMNI. VESTRÆ. GLORIÆ.
CUI.
AUGUSTA. SECULI. CAPITA.
ASSURGUNT.
VOTIVAS. SUSPENDAM. TABULAS.
APPLAUDAM. LÆTUS.
DICAMQVE. VERECUNDO. ORE.
IO.
FRIDERICIA!
IO.
SPLENDIDA. IRENIA!
SALVE.

[side 3]

SERENISSIMA. ARMIGERI. BOREÆ. IRENE.
PACE. PATRIAM. BEA.

NAM. TOTUS. ORBIS. NUNC. PACI. LITAT.
 SALVE.
 PRIMULUM. SURGENTIS. FORTUNÆ. MANE.
 DIVINAM. IN. SINU. FORTUNAM. SEMPER.
 FOVE. QVÆ. TE. SCEPTIS. OVANS.
 GENUIT.
 SALVE.
SPLENDIDISSIME. ARCTOI. ORBIS.
PHOSPHORE.
 ET. REDDE.
POST. TOT. DANORUM. ATROS. DIES.
TOT. NORRIGORUM. NOCTES. PERPETUAS. TOT.
GERMANIÆ. NIGRA. THETA. ET SANGVI-
NOLENTAS. TEMPESTATES. AUSPICA-
TO. EXORTE.
 INNUBEM. ATRATIS. DANIS.
 DIEM.
 QVEM. NEFASTA. FEBRUA.
 OBNUBILARUNT.
 COMMUTA. CUM. MERO. MERIDIE.
SERENITATIS. TUÆ.
 FATALIS. VESPERÆ. TENEBRAS.
 QVAS. EHEU. ILLÆTABILIS.
 OCCASUS.
 ILLUSTRISSIMI. SOLIS.
CHRISTIANI.
QVARTI.

[side 4]

ORBI. INDUXIT.
 NEQVE. ID. TIBI. FACTU. DIFFICILE.
NAM. TIBI. FAMULATUR. POLUS. HAC-
TENUS. AD. TUA. VOTA. TRUCES. SERENAVIT.
VULTUS. HACTENUS. TIMENDA. AGRIS. VO-
LUMINA. FATALIUM. NUBIUM.
 SUBDIALI. ET. BASILICO.
THRONO. TUO.
 SUBTRAXIT.
 ECCE.

AUGUSTE. REX.
INUSITATUM. FAVOREM.
COELI.
COELESTISQVE. NUMINIS.
CORONAM.
E. SERENIS. SUSPENSAM. NUBIBUS.
ORIGINE. DIVINAM. PIETATE. GEMMANTEM.
POTESTATE. VERENDAM.
REGIO. TUO. CAPITI.
IMPONIT.
HUIC.
SCEPTRUM.
MAJESTATE. AUGUSTUM.
AUTORITATE. SPLENDIDUM.
COELESTIS. JUNGIT. DEXTRA.
EADEM.
JUSTUM. CORONÆ. SCEPTRIQVE. TUI. TUTOREM.
GLADIUM.
UT.
HOSTIBUS. FORMIDANDUM.
ITA.
SUBDITIS. BLANDE. IMPERIOSUM.
COELO. EXTENTUM.
TIBI. IN. MANUS. TRADIT.
ORBEM.
NON. MINUS. VASTUM. IMPERIO.
QVAM.
VIRTUTE. SALUTARIS. CRUCIS. INVICTUM.
COELESTI. VOLUMINI.
CEU. SOLIDÆ. BASI. SUPERIMPONIT.
IN. QVO.
UTRAMQVE. FACIUNT. PAGINAM.
SACRÆ. SYMBOLICÆ. LITERÆ.
TE.
PIO. REGE.
TUOQVE.
REGIMINE. NUMINIS. PLENO.

[side 5]

DIGNISSIMÆ.
DOMINUS. PROVIDEBIT.

IO.

FRIDERICIA!

IO. IO.

INSIGNIA.

HIEROBASILICA!

HIS.

VENERABUNDA. ASSURGIT. CATHEDRA.

BENE. PRECATUR. ARA.

TOTA. ACCLAMANT. FORA.

[side 6]

CURIA.

CERNUA. PROCEDIT.

LÆTAQVE. PRÆCINIT.

EUGE.

FORTUNATE. REIPUB. FABIE.

VIDUA. SUM.

SIS. MIHI. SPONSUS.

SIMQVE. VICISSIM.

CARA. TUA. SPONSA.

EN. DEXTRAM. FIDEMQVE. MEAM.

ÆTERNAM.

ECCLESIA.

SIC. OVAT. ORATQVE.

EUGE.

PATER. PATRIÆ. OPTIME.

ORPHANA. SUM.

SIS. PARENS. MEUS.

ET. SIM. EGO. TUA. FILIA.

TENERE. ADAMATA.

HUMILIS. ACCEDIT.

UTRAQVE. ACADEMIA.

TIBIQVE. SUPPLEX. APPLAUDIT.

EUGE.

REDIVIVE. DANICI. CLERI.

CONSTANTINE.

TE. SERENISSIMO. DANIÆ. PHOEBO.

INCLARESCAM.
SIS. LUX. MEA. ET. OCULUS.
ET. SIM. EGO.
TUORUM. OCULORUM.
GEMINA. PUPILLA.

[side 7]

OMNES. ET. SINGULI. FIDELES.
SUBDITI. TUI. UNO. ORE.
DEBITI. AFFECTU. AC-
CLAMANT.
EUGE.
OLDENBURGICORUM.
HEROUM.
COELESTIS. PROPAGO.
DEUS. TE. SERVET.
EUGE.
FELIX. ARCTOI. IMPERII. STATOR.
DEUS. TE. SERVET.
EUGE.
BLANDA. AUREÆ. PACIS. AURORA.
DEUS. TE. CONSERVET.
DIU. SUPERSIS. PACIFICE. REGNES. FELICITER. IMPERES.
SIT.
SCEPTRUM. TUUM.
POPULO. TUO.
AMORIS. LILIUM.
SIT.
GLADIUS. TUUS.
DOMI. TUTELARIS. MILITIÆ.
SEMPER. TRIUMPHALIS.
SIT.
CORONA. TUA.
CURIÆ. SUBLICA.
ARÆ. COLUMNA.
LUDO. BASIS.
AGRIS. FLORA.
MISERIS. ANCHORA. SACRA.
SINGULARIS. SALUS.

[side 8]

OMNIBUS. PACIS. OLIVA.

[IO. IO. IO.

FRIDERICIA!

VIVAT. REX. VIVAT. PATER.

VIVAT.

FRIDERICUS.

TERTIUS.

HÆC.

MEO. ORE. OMNIUM. AFFECTU.

HÆC.

OMNIUM. AFFECTU. MEO. ORE.

DICTA. VOTAQVE.

SUNTO.

[side 1]

Billedteksten langs kanten: Frederik 3. stråler over hele verden ved hjælp af disse.⁵

Billedteksten i den opslåede Bibel, Frederik 3.s valgsprog: Herren være mit forsyn.

Vær hilset
Ophøjede
Ansigt,
Som
Visdommen indvendig har indrettet som
Sit strålende palads.

Vær hilset
Den Kongelige
Højvelbårenheds
Strålende øjne.

[side 2]

Ved strålerne fra dine dyder
Lyser kloden op.
Ved den lysende glans fra dine meritter.
Oplyses fædrelandet.

Tillad, venlige stjerner,
At
Dette værk, der blev skrevet i den mørke nat,
Og som soden fra adskillige nedbrændte stearinlys
Har bragt til verden,
Må glimte
Ved de glødende gnister fra jeres gunst.

Snart vil jeg falde på knæ
For at tilbede din
Himmeldrot-
Krone,⁶

5. Formuleringen *his* 'med disse' henviser til kronregalierne rundt om kongens portræt.

6. Ordet *uranobasilicus* synes at være Bangs egen opfindelse. Den første del af ordet henviser til den gamle græske himmelgud Uranos, mens den anden del henviser til det oldgræske ord for 'kongelig' *basilicus*, på oldgræsk βασιλικός.

Som himlen skænker.

Snart ved den højtidelige fejring af din hæder,

Som

Dette århundredes ophøjede personer

Vil rejse sig for,

Vil jeg ophænge votivtavler.⁷

Glad vil jeg give mit bifald

Og med undselig stemme sige:

O!

Kong Frederiks!

O!

Prægtige fred!

[side 3]

Vær hilset

Højærværdige fredsgudinde, Nordens fælle.

Velsign fædrelandet med din fred,

For hele verden bringer nu et offer for freden.

Vær hilset

Du, den opstigende lykkes morgengry,

Plej altid den guddommelige lykke i din favn,

Som jublende har født dig

til sceptret.

Vær hilset

Du, den nordlige klodes mest lysende

Morgenstjerne,

Og gør igen,

Lykkeligt opstået,

Efter så mange mørke dage for danskerne,

Efter så mange uendelige nætter for nordmændene og

7. At ophænge såkaldte votivtavler i templer var en almindelig skik i antikken. På tavlen lovpriste man den pågældende gud for at have reddet eller begunstiget en. Når Bang henviser til denne antikke praksis, skal det forstås billedligt som et udtryk for Bangs taknemlighed over for kongen.

Efter så mange sorte mord og blodige storme i Tyskland,⁸
De sorte dage,
Som den ulykkelige februar har formørket,⁹
Skyfri for de sortklædte danskere.

Udskift skyggerne fra den skæbnesvangre aften
Med din højvelbårenheds
Klare middagssol.

Ak! Det mørke, som den tragiske
Nedgang
Af den klareste sol
Christian den
Fjerde

[side 4]

Bragte over verden.

Dette bliver ikke vanskeligt for dig at gøre,
For himmelhvælvingen er din slave.
Hidtil har den ved dine bønner mildnet de truende ansigter.
Hidtil har den fjernet de dødbringende skyers truende hvirvelvinde
Fra markerne
Og fra din himmelske
Kongetrone.

Se
Ophøjede konge,
Himlens og dens guddomsmagts
Usædvanlige
Gunst:

Kronen
Hængende fra rolige skyer
Af guddommeligt ophav, juvelbesat med gudfrygtighed og

-
8. Her henviser Bang til Trediveårskrigen (1618-1648), der mestendels havde fundet sted på Det Tyskromerske Riges territorium. Fredsforhandlingerne blev afsluttet den 24. oktober 1648.
9. En henvisning til, at Christian den 4. var død samme år, som bogen udkom, den 28. februar 1648.

Ærværdig ved sin magt
Sættes
På dit kongelige hoved.

Til den
Forener himlens højre hånd
Sceptret,
Ophøjet ved sin ærværdighed,
Strålende af sin myndighed.

Den samme hånd overlader dig
Sværdet,
Det retfærdige forsvar af din krone og dit scepter,
Så det er
Frygtindgydende over for dine fjender

[side 5]

Samt
Blidt bydende over for dine undersåtter.

Fremstrakt fra himlen
I dine hænder
Overgives
Rigsæblet,
Ikke mindre vældig ved sin magt
End
Uovervindelig med det frelsende kors styrke.
Han sætter det på den himmelske bog¹⁰
Som på et solidt fundament,
Hvor
De hellige symbolske bogstaver
Giver
Begge testamenter.

Med dig
Som from konge

10. Der henvises til den opslåede Bibel, se illustrationen side 3.

Og din
Regering fuld af den mest ærværdige
Guddomsmagt
Vil Herren være dit forsyn.

O!
Kong Frederiks!
O! O!
Værdighedstegn,
Hellige og kongelige!

For disse
Rejser den ærbødige lærestol sig,
Alteret beder på rette vis og
Hele retten jubler.¹¹

[side 6]

Rådhuset
Går frem med blikket slået ned
Og synger glad for:

Hurra for
Den lykkelige stats Fabius.¹²
Jeg er enke.
Gid du bliver min forlovede,
Og jeg til gengæld bliver
Din kære brud.
Se min højre hånd og
Evige loyalitet.
Kirken
Jubler og beder for det.

Hurra for
Fædrelandets bedste fader.
Jeg er faderløs.

11. Bang henviser her og i det følgende til tre af samfundets væsentligste institutioner: universitetet, kirken og retsvæsenet.

12. Med Fabius henvises der til Q.F. Maximus, der udmærkede sig i Den Anden Puniske Krig.

Vær min fader,
Og lad mig være din datter,
Din unge elskede.

Ydmyg fremtræder
Begge akademier¹³
Og hylder dig underdanigt.

Hurra for
Det danske præsteskabs genoplivede
Konstantin.¹⁴

Jeg vil bades i lyset fra dig,
Danmarks højærværdige Apollon.¹⁵
Vær mit lys og øje,
Og lad mig være
Dine øjnes
To pupiller.

[side 7]

Alle og enhver af dine trofaste undersætter
Råber med én stemme
Og med pligtskyldig
Hengivenhed:

Hurra for
De Oldenborgske
Heltes
Himmelske afkom.
Gud bevare dig.

Hurra for
Den lykkelige opretholder af Nordens rige.
Gud bevare dig.

-
13. En henvisning til universitetet og ridderakademiet i Sorø, der på dette tidspunkt havde status af universitet.
14. En reference til den romerske kejser Konstantin 1. den Store (ca. 272-337), der lovliggjorde kristendommen i Romerriget.
15. Der henvises her til Apollon som solgud.

Hurra for
Den gyldne freds milde morgenrøde.
Gud bevare dig.
Gid du må leve længe, regere i fred og herske lykkeligt.

Lad
Dit scepter
Være folkets
Kærlighedslilje.

Lad
Dit sværd
Hjemme være til beskyttelse,
I krig altid triumferende.

Lad
Din krone
Være
En søjle for retten,
En støtte for alteret,
En sokkel for skolen,
En blomst på markerne,
Et helligt anker for de trængende,
Den enkeltes frelse og
En fredens olivengren for alle.

[side 8]

O! O! O!
Kong Frederik!¹⁶
Leve kongen, leve faderen
Leve
Frederik den
Tredje
Lad disse ord
Fra min mund med alles hengivenhed,

16. Formen *Fridericia* må være et adjektiv i neutrum pluralis afledt af *Fridericus* og må betegne de gode og lykkelige ting, der hører kong Frederik til. Måske skal *tempora* underforstås.

Lad disse ord
Med alles hengivenhed fra min mund
Være løfter og
Bønner.

Bibliografi

Bramsen, H. 1982. *Symbolik i Christian den Fjerdes arkitektur*. København.

Fabricsius, K. 1920. *Kongeloven: dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling: en historisk Undersøgelse*. København.

Hein, J. 1990. "Frederik III's kroning og regaler", *Historisk Tidsskrift* 15: 64-82.

Olden-Jørgensen, S. 2007. "Scandinavia" i Howell Lloyd, Glenn Burgess, Simon Hodson (edd.) *European Political Thought 1450-1700. Religion, Law and Philosophy*. Yale.

Weilbach, Fr. 1939. *Rundetaarn 1637-1937: Et Mindeskraft udgivet af Københavns Magistrats 1ste Afdeling på 300-aarsdagen for Grundstenens Nedlæggelse den 7. juli*. København.